WILLIAM HARDY McNEILL

J.R. McNEILL'İN ÖNSÖZÜYLE

KÜRESEL DURUM

PARAZİTLER, GÖÇLER VE DÜNYA TARİHİ

ÇEVİRMEN: MÜGE KÜBRA OĞUZ

TİMAS TARİH

Önsöz

William McNeill, 1917 yılında Vancouver'da doğdu. Anne ve babası Kanada'nın iki zıt ucundan, biri Prens Edward Adası'ndaki bir çiftlikten, diğeri ise Vancouver Adası'nın ormanlık bölgelerinden geliyordu. Ebeveynleri, her ikisinin de İngiliz edebiyatı okuduğu McGill Üniversitesi'nde tanıştı ve doğruluğu kesin olmayan aile rivayetlerine göre ikisi de bölüm birincisi oldu.[1] O dönemde çiftlikte büyüyen bir çocuğun Prens Edward Adası'ndan üniversiteye gitmesi alışılmadık bir durumdu; John T. McNeill'ın oraya gidebilmesi için adadaki en başarılı öğrenci ödülünü kazanması gerekiyordu. Britanya Kolumbiyası'ndaki Nanaimo'nun kuzeyindeki kereste kamplarında yetişen genç bir kadının üniversiteye gitmesi ise daha da düşük bir olasılıktı; Netta Hardy, ailesini hayal kırıklığına uğratmayı göze alarak, McGill'e gidebilmesi için bir süreliğine zenginleşmiş bir amcasını masrafları karşılamaya ikna etmek zorunda kaldı. Ailesi, onun Montreal'e kaçıp havalara girmesi yerine, dokuz küçük kardeşini büyütmeye yardımcı olmasını bekliyordu.

1 Bu görüş, William H. McNeill, *The Pursuit of Truth: A Historian's Memoir* (Lexington: University of Kentucky Press), s. 2'de yer almaktadır.

Anne ve babasının tercihleri ve seçtikleri yollar, William McNeill'ın benimsediği iki mirası beraberinde getirdi. Bunlardan ilki İngilizce diline olan yatkınlığıydı. Kanada'daki en kültürlü ebeveynlerden ikisine sahipti. Babası, hem Presbiteryen bir çocukluk geçirmiş olmasının hem de sonraki teolojik eğitiminin ve Hristiyanlık tarihi üzerine kurulu kariyerinin bir sonucu olarak, Kral James İncili'nin uzun pasajlarını ezbere bilirdi. Annesi ise Viktorya dönemi şiirlerini ezberden okuyabiliyordu. Ona (ve kız kardeşlerine), kelime sevgisini ve kelimeleri titizlikle seçme alışkanlığını miras bıraktılar.

William McNeill, Chicago Üniversitesi'ndeki lisans yıllarından itibaren, tüm insanlık tarihini kapsayan büyük bir kitap yazmayı kafasına koymuştu. 1950'lerin ortalarına gelindiğinde bu işe ciddi bir şekilde adım attı. Bu süreçte aklına, yayımlanan kitabı *The Rise of the West*'te (1963) tam olarak işleyemediği birçok fikir geldi.[2] Bazılarını unuttu. Bazılarını asla unutmadı ama bir türlü hayata geçiremedi.[3] Bazıları ise ABD ve Kanada'daki üniversitelerde verdiği derslerin temelini oluşturdu ve bu küçük kitapta kendilerine yer buldu.

1979 ile 1986 yılları arasında hazırladığı beş ders, bu kitabın temelini oluşturmaktadır. O dönemde William McNeill, Chicago'daki uzun profesörlük kariyerinin sonuna yaklaşmış, ders vermeyi azaltıp seyahat etmeye daha fazla zaman ayırmaya başlamıştı. Bu sayfaların da kanıtladığı üzere entelektüel

2 Chicago: University of Chicago Press, 1963. *The Rise of the West*, National Book Award ödülünü kazandı ve birçok kişiyi tatmin edecek şekilde, dünya tarihinin hem tutarlı hem de profesyonel standartlara uygun olarak yazılabileceğini gösterdi. Eserde, toplumlar ve medeniyetler arasındaki karşılıklı etkileşimin tarihsel değişimin temel itici gücü olduğu savunulmaktadır.

3 Orta Avrupa'daki tuz madenleri üzerine bir çalışma fikri, bu kategoride yer almaktadır.

gücünün zirvesinde kalmaya devam etti. Bu metinler, kendisinin en etkili çalışmalarına hızlı bir erişim sağlamaktadır. Zira McNeill, bu derslerde, kendisinin en iyi üç eseri olarak gördüğü *The Rise of the West*, *Plagues and Peoples* (1976) ve *The Pursuit of Power* (1982) adlı büyük yapıtlarına dâhil etmediği bazı fikirleri ortaya koymuştur.

Buradaki ilk iki bölüm, 1982 yılında Baylor Üniversitesi'nde verilen derslerden oluşmaktadır. Bu dersler, McNeill'ın, ona göre, Turner tezinde yer alan iç rahatlatıcı Amerikan dindarlığına karşı tepkisini temsil eder. McNeill'ın da zaman zaman belirttiği gibi, Kanada'da yetişmiş olması, ona, Amerikan tarihine dair naif yurtsever anlatılara karşı bağışıklık kazandırmıştır.

1880'lerin sonlarında ortaya atılan, Frederick Jackson Turner'ın tezi, Amerikan sınır bölgesinin geniş arazileri ile Amerikan toplumunun demokratik kültürü ve sert bireyciliği arasında bir bağ olduğunu öne sürüyordu. Bu argüman, 1861'den önce köleliğin varlığından ve de batıya doğru yayılmadan hiç bahsetmiyordu.[4] Onlarca yıl boyunca Amerikan tarihi öğrenen hemen herkes Turner tezini öğrendi ve genellikle bu tez, Amerika Birleşik Devletleri'ni diğer uluslardan ayıran istisnai özelliklerin bir parçası olarak kabul edilmesi için teşvik gördü. McNeill ise bu tezi reddetti ve burada onu "romantik bir yanılsama" olarak nitelendirerek, sınır siyasetini daha geniş bir perspektifle ele aldı.

McNeill, bu geniş perspektifinde, düşük nüfus yoğunluğuna sahip ve devlet denetiminin zayıf olduğu toprakların,

4 Adam Rothman, *Slave Country* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2005) adlı eserinde ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

insan toplumunun hiyerarşik yapısında iki uç noktadan birine ya da diğerine davetiye çıkardığını savunur; ya Turner'ın gözlemlediği türden kaba bir eşitlikçilik ya da bunun tam tersi olan acımasız bir efendi-köle (ya da efendi-serf) toplumu oluşur. ABD, bir süreliğine, tıpkı Brezilya, Rusya, Güney Afrika ve Avustralya'da da olduğu gibi her ikisini de aynı anda sürdürür. Bu iki ders, Walter Prescott Webb ve Louis Hartz'ın önceki çalışmalarını temel alarak, McNeill'ın ABD tarihini daha geniş bir küresel bağlama oturtma çabasını temsil etmektedir.

McNeill, Webb ve Hartz'dan daha ileri giderek, sınır durumlarının 1492'den sonra Amerika kıtasında, 1788'den sonra Avustralya'da, 1652'den sonra Güney Afrika'da ve ayrıca Rusya ile Ukrayna'da neden ve nasıl ortaya çıktığını açıklamaya çalışır. Bunun temel nedenini hastalıklar tarihine dayandırır. On dördüncü yüzyıl ve sonrasında Ukrayna'nın yerleşime açık olmasının izahı olarak, bulaşıcı hastalıkların özellikle kara veba salgınının tekrarını gerekçe göstererek, Amerika'da 1492'den sonra dışarıdan gelen enfeksiyonların milyonlarca insanın hayatını kaybetmesine neden olan benzer bir durum yaşattığını ileri sürer. Ukrayna ve Doğu Avrupa ile ilgili bu görüşü, uzmanlar arasında pek kabul görmemiştir; ayrıca, McNeill'ın denizaşırı ve doğuya yönelik Avrupa genişlemesini iki paralel hareket olarak dengeleme çabası da dünya tarihçilerini genel olarak ikna edememiştir.

Ama sınır olgusu için geliştirdiği perspektif, zaman içinde daha geçerli ve dayanıklı olmuştur. McNeill'a göre, dünyanın sınır bölgelerinde kaba eşitlikçilikten ziyade zorunlu emek rejimleri daha belirleyici bir özelliktir. Rusya'daki serflik, Amerika kıtasındaki Afrikalı kölelik ve Güney Afrika'daki

kölelik gibi sistemlerin hepsi, aynı temel duruma, yani işgücü eksikliğine yanıt olarak ortaya çıkmıştır ve Turner ile Webb'in övdüğü demokratik bireycilikten çok daha yaygındır. Yalnızca askerî koruma maliyetlerinin okyanuslar sayesinde düşürüldüğü yerlerde, örneğin Kuzey Amerika ve Avustralya'da, radikal özgürlük ve eşitlikçi toplum gelişebilmiştir. (Ancak bu bile, 1861'den önce ABD'de kuzey ile güneyin farklılaşan yollarını ya da 1788'den sonra Avustralya'da mahkûm emeğinin yaygınlığını açıklamamaktadır.)

Bu derslerin ikincisinde McNeill, Avrupa'daki nüfus artışını, toprağın ucuz olduğu bölgelere; yani Büyük Sınır bölgelerine yapılan göçle ilişkilendirir. Zorla göç ettirilenlerin yanı sıra gönüllü göçmenleri de içeren bu kitlesel göç dalgası, birkaç ölümcül bulaşıcı hastalığın daha da geniş alanlara yayılmasına neden olmuştur. Bu süreç, Amerika kıtası, Avustralya ve Yeni Zelanda, Sibirya ve benzeri bölgelerde nüfusun daha da azalmasına yol açmış ve bu da yeni göçmenler için fırsatlar yaratmıştır. Ancak 1920'lere gelindiğinde, Büyük Sınır topraklarında süregelen nüfus artışı, McNeill'ın geçici bir aşama olarak değerlendirdiği bu özel modelin sonunu getirmiştir. Dolayısıyla, Büyük Sınır'ın dinamikleri, 1500 öncesi dünya tarihinde pek rastlanmayan ve 1920 itibarıyla sona ermiş olan demografik dengesizliklere dayanmaktadır.

Bu makaleler, 1500 sonrası dünya genelindeki demografik tarih, göç modelleri ve siyasi gelişmelerin ana hatlarına dair kendinden emin bir hakimiyet sunar. Önceki nesil Amerikan tarihçilerinin yalnızca ABD'ye özgü olduğunu düşündüğü bazı özellikleri, genel bir çerçevede anlamlandırmaya çalışır. McNeill, çabalarını yöresel ve yurtsever tarih anlatılarına karşı bir panzehir olarak görür. Bu metinler, bir dereceye kadar,

1980'lerde yaygın olan Soğuk Savaş dönemi ABD-Rusya karşıtlığını benimser; ancak iki ülke arasındaki özgürlük farklılıklarının nedenini, Amerika'nın kendini övmesine pek imkân tanımayan yerlerde arar. Nüfus artışı, hastalıklar ve göçü dünya tarihinin itici güçleri olarak ele almalarıyla bu bölümler, tam anlamıyla klasik bir McNeill yaklaşımıdır.

Üçüncü ve dördüncü bölümler ise 1979 yılında Clark Üniversitesi'nde verilen derslerden oluşmaktadır. Bu bölümler, McNeill'ın insanlık tarihinde mikroparazitizm ve makroparazitizm kavramlarına dair düşüncelerini kısa bir şekilde ortaya koyar. Bunlar, McNeill'ın *Plagues* and *Peoples* (1976) adlı eserinde öne çıkardığı terim ve kavramlardır. Bu kitapta ise bu fikirleri toparlayıp sadeleştirir.

Çok katmanlı parazitlik kavramı, biyolojide aşina olunan bir olgudur ve bu fikre, Jonathan Swift tarafından, 1733 tarihli "*On Poetry: A Rhapsody*" adlı şiirde daha önceden işaret edilmiştir.

> Doğa bilimciler gözlemler: bir pire,
> Üzerinde beslenen daha küçük bir pire taşır.
> Bu küçük pireleri de daha küçükleri ısırır,
> Ve bu böyle sürer gider, sonsuza dek.

Biyoçeşitlilik üzerine yapılan çoğu çalışma, yaşam âleminin parazit olmayan canlılardan çok parazitleri barındırdığı sonucuna varır; dolayısıyla, bir başka canlının içinde ya da üzerinde yaşayıp besinini ondan sağlama ilişkisi, doğada olağandışı değil, oldukça olağan bir durumdur. Parazitler, konaklarının içinde, derilerinin üzerinde ya da (farelerde olduğu gibi) konakların depoladığı yiyeceklerin üzerinde yaşayabilirler. İnsan bedeni, virüsler ve bakteriler gibi sayısız

mikroorganizma hesaba katılmaksızın, bilinen en az 437 parazite ev sahipliği yapabilir; neyse ki hiçbirimiz hepsini ağırlayacak kadar cömert değiliz.[5] Hastalık oluşturma durumları değişken olabilir; yine de McNeill, "mikroparazit" kavramını tipik olarak yalnızca hastalık yapıcı mikroorganizmalar için kullanmıştır.

Mikroparazitizm kavramı, insanlık tarihinde önemli bir değişken olarak zamanın sınavından başarıyla geçmiştir. McNeill ve diğer bazı kişiler, özellikle McNeill'in zaman zaman "medeniyet hastalıkları" olarak adlandırdığı çiçek hastalığı veya kızamık gibi, bağışıklık kazanmamış insanlar için akut ve genellikle ölümcül enfeksiyonlara sebep olan hastalıkların, tarihsel bir güç olarak ciddiye alınması gerektiği konusunda tarih camiasını ikna etmede etkili olmuşlardır. Günümüzde dünya tarihi kitapları, artık zaman zaman hastalık konusuna da yer vermektedir. Dünya genelindeki tüm bölge uzmanları, hastalıkları ele alınmaya değer bir tema olarak incelemeye başlamıştır. Birçoğu, çalışmalarını McNeill'ın burada ana hatlarını çizdiği genel hastalık tarihi çerçevesine oturtmayı tercih etmiştir.

McNeill, "makroparazitler" derken insan ırkının alt gruplarını kastetmiştir. Biyologlar, insanları parazitler için konak olarak kabul eder, ancak onları doğrudan parazit saymaz. Bu terimi insanlar için kullanmak zordur; dahası, parazit (makroparazit değil) terimi mecazi anlamda sıklıkla siyasi hakaret amacıyla kullanıldığı (ve hâlâ kullanılabildiği) için iş daha da karmaşıklaşır. Marksistler, bu terimi burjuvaziyi eleştirirken; Çinli Marksistler ise toprak sahibi seçkinleri

5 G.H. Perry, "Parasites and Human Evolution," *Evolutionary Anthropology* 23 (2014), s. 225.

hedef alırken kullanmayı severlerdi. Naziler ise Yahudileri aşağılamak için bu terime başvururlardı.

McNeill'ın makroparazit olarak değerlendirdiği insan ırkının alt grupları arasında ise yöneticiler, bürokratlar ve zaman zaman da askerler bulunuyordu. Kendi yiyeceklerini üretmiyor, başkalarının ürettiği yiyeceklerle geçiniyorlardı; bu yüzden, metaforik olarak konuşmak gerekirse, parazittiler. Uğraşıp didinen köylüler, ürettikleri emeğin bir kısmını vergiler ve diğer yükümlülükler yoluyla teslim ediyor, böylece üretken olmayan sınıfları besliyorlardı. Ancak devlet görevlileri için parazit kavramını kullanmak, bu yöneticilerin, bürokratların ve askerlerin, aldıkları karşılığında hiçbir hizmet sunmadıkları varsayımına dayanmaktadır. Genelde yöneticiler, bürokratlar ve askerler, saldırılara karşı savunma, adaletin sağlanması ve altyapının inşası ve bakımı gibi çeşitli hizmetler sunduklarını iddia ederler ve modern dünyada bu görevlerini çoğu zaman, kusurlu da olsa, yerine getirirler. Geçmişte ise yönetici sınıflar, ilahi güçle aracılık yapma, başka bir deyişle, tanrısal makamlarda lobi faaliyetinde bulunma hizmeti sunduklarını da öne sürerdi. Devletler ve yöneticiler, çalışan kitlelere bu hizmetlerin bir kısmını sundukları ölçüde, makroparazitizm kavramı en iyi ihtimalle tam isabetli olmayan bir tanımlamadır.

Tarihçiler arasında makroparazitizm kavramı, mikroparazitizme kıyasla daha az kabul görmüştür. Google N-gram verilerine göre "macroparasitism" kelimesi İngilizce kitaplarda ilk kez 1974'te ortaya çıkmıştır, ancak Google Books'ta 1976 tarihli *Plagues and Peoples* adlı kitaptan önce kullanımına rastlanmamaktadır. Terim, 1997'de kısa ve geçici bir zirveye ulaşmıştır (yayınlanan her 500.000 kitaptan birinde yer almış-

tır); ardından 2000 yılına gelindiğinde neredeyse tamamen unutulmuştur. "Macroparasite" kelimesi, 1966–1970 yılları arasında neredeyse yok denecek kadar az sayıda kitapta yer almış, ardından 1981'e kadar tamamen kaybolmuş; 1981 sonrası ise İngilizce kitaplarda, nadir de olsa, kalıcı bir yer edinmiştir. Elbette, McNeill dışındaki yazarların bu terimleri tam olarak hangi anlamda kullandıkları N-gram Viewer üzerinde görünmez; bunlar muhtemelen tıbbi yazarlardır ve bu terimi yalnızca normalden büyük solucanlar ve mikroplar için kullanmışlardır.

McNeill, makroparazitizm kavramının ve teriminin eksikliklerinin farkındaydı ve 1980'lerin başlarından sonra kendi yazılarında bu terimi giderek daha az kullanmaya başladı. Başlangıçta ona çekici gelmesinin nedeni, mikroparazitizm ile olan simetrisi ve insanlık tarihini biyolojik dengeler arasındaki gerilimler bütünü olarak resmetme imkânı sunmasıydı. Ayrıca McNeill, çiftçilerin dürüst emeğine karşı kalıcı bir sempati ve saygı besliyordu; bu duygu, zihninde, Prince Edward Adası'ndaki kuzenleri ve atalarıyla özdeşleşiyordu. Onların yaşam tarzını, geç ergenlik yıllarına kadar her yaz bizzat deneyimlemişti.[6] Ancak makroparazitizm terimi yaygınlık kazanmadı; sık sık yanlış anlaşıldı, McNeill'ın benimsemediği Marksist görüşleri destekliyormuş gibi yorumlanmasına fazlasıyla açık oldu ve sonunda McNeill, isteksizce bu terimi kullanmaktan vazgeçti.

Buradaki son makale, 1986 yılında Princeton'da verilen bir derstir. Bu metin, insanlık tarihinde tekrar eden bir olgu olan felaketleri anlamlandırma ve bunları genel bir çerçeveye

6 Akrabalarının sahip olduğu patates, süt ürünleri ve tahıl çiftliklerinde, 1946 ya da 1947'de traktörler gelene kadar yalnızca at ve insan gücü kullanılmıştır.

oturtma yönünde başka bir girişimi temsil eder. Buradaki temel fikir, sonsuz yaratıcılık ve hırsa rağmen, felaketlerin insan deneyiminden asla tamamen uzaklaştırılamayacağıdır. Bir grubu felaketlerden koruma yönündeki her çaba, hem başka grupların felakete uğrama olasılığını artırır, hem de daha nadir ama daha büyük çaplı felaketlerin ortaya çıkma ihtimalini yükseltir. McNeill, bu ilkeyi, bölümün başında ele aldığı Mississippi Nehri'nde sel kontrolü için verilen mücadeleler örneği ile açıklar. Kendilerini korumak için setler inşa eden topluluklar, taşkın sularını başkalarının üzerine yönlendirmiştir; herkes set yaptığında ise nehrin yatağını aşan sel sayısı azalmış, fakat sel geldiğinde öncekinden çok daha yıkıcı olmuştur.

McNeill, bu makalede bu kavramı makroekonomik yönetime uygular ve maliye ve para politikası araçlarını set inşasına benzetir. Ona göre, iyi işleyen ekonomi politikası, iyi organize olmuş toplumları ekonomik sıkıntılardan kurtarmış ve bu sıkıntıları başkalarına aktarmıştır. Ayrıca, etkili ekonomik yönetim, küçük aksaklıkların sıklığını azaltarak, 1930'lardaki Büyük Buhran gibi devasa felaketlerin ortaya çıkma ihtimalini de artırmıştır. McNeill, set ilkesini işletme yönetimine de uygular ve daha iyi organize olmuş işletmelerin, daha zayıf organize olanlar üzerinden beslenerek geliştiğini savunur. Ancak bu süreç sonsuza kadar süremez; zayıf organize olanlar, sonunda ya yok olur ya da kendilerini daha iyi organize ederler.

Bu makaleye verilen tek yayımlanmış yanıt, iktisatçı ve finansal krizler tarihçisi Charles Kindleberger'dan gelmiştir ve yanıtı, makaleyle birlikte 1989 yılında *Daedalus* dergisinde

yayımlanmıştır.[7] Kindleberger, bazı ekonomik durgunlukların, özellikle 1873'te başlayan krizin, felaket olarak nitelendirilebileceği tezini reddederek, ekonomistlerin onurunu ve ekonomik yönetimin etkinliğini savunmuştur. Google Scholar atıf sayılarına bakıldığında, McNeill'in makalesi çok az etki bırakmıştır (26 yılda sadece 21 atıf).

Ancak 2008'deki ekonomik çöküş, makaleye yeni bir önem kazandırmış ve ana fikri ister sel kontrolü ister ekonomik yönetim açısından olsun hâlâ üzerinde düşünülmeyi hak eder hale gelmiştir. 2008'den yaklaşık çeyrek asır öncesine kadar, Amerikan ekonomik yönetimi, sanayi sektörünü içten içe zayıflatırken, finans ve bankacılık sektörlerinde eşi görülmemiş servetler kazanılmasına imkân tanımıştır. Politika tercihleri, imalat sektörünü feda ederek finans sektörünü koruma altına almıştır. Ancak finansçılara tanınan özgürlükler 2008 yılında çöküşe yol açtığında, bu çöküş sonuç olarak daha da ağır olmuştur. Bu yakın tarihsel gelişmeler, felaketin korunumu ilkesiyle uyumlu olarak yorumlanabilir. 2003 yılında hayatını kaybeden Kindleberger'in, 2008'deki piyasa çöküşünü ve bunun sonuçlarını bir felaket olarak değerlendirip değerlendirmeyeceğini asla bilemeyeceğiz.

McNeill'ın önsözünde belirttiği gibi, bu beş makalenin tamamı insan ilişkilerindeki kasıtlılığın ironilerini ele almaktadır. Çabalarımız çoğu zaman öngörülemeyen, hatta çoğunlukla istenmeyen sonuçlar doğurur. McNeill, insanlık tarihinin büyük bir kısmının kasıtsız olduğunu kabul ettirmek için ısrar etmeyi önemli görevlerinden biri olarak görüyordu. Sadece belgelerle sınırlı kalan ve tarih anlatılarını,

7 *Daedalus* 118 (1989), s. 1–15.

olayların seyrinin devlet adamları ile siyasetçilerin düşünce ve eylemleriyle belirlendiği varsayımıyla yazan tarihçilere, özel hayatında küçümseyen gözlerle bakardı. Kilise tarihçisi olan babası ise bu konuda daha temkinliydi; belgelerle desteklenmeyen spekülasyonlara çok nadir izin verirdi. Oysa William McNeill bunun tam tersini tercih eder; spekülasyonlardan, genellemelerden ve en sevdiği kelimelerden biri olan örüntüleri aramaktan büyük keyif alırdı. Bir tarihçi olarak üstünlüğü, arşivlerden derlenen ince ayrıntılarda değil; geniş bir tuvale resim yapma becerisinde yatmaktadır. Bu beş makale, onun düşünsel alışkanlıklarını mükemmel biçimde ortaya koymaktadır.